

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1098318/4

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב א' אהרן כץ, הרב שלמה שפירא

המערערות: פלונית ואלמונית (ע"י ב"כ עו"ד ניצן שילוני-כספי)

נגד

המשיב: אגף בירור יהדות – הנהלת בתי הדין הרבניים

הנדון: עיון מחדש באישורי יהדות שהושגו לכאורה במרמה – החובה והסמכות, 'משפחה שנטמעה', 'סתירת הדין' – בידי מי ובאלו תנאים?

פסק דין

לפנינו ערעור על פסק דינו של בית הדין הרבני האזורי באשדוד (כבוד הדיין הרב י' רבינוביץ) מיום י"ז באלול תשע"ו (20.9.16).

א. רקע עובדתי בתמצית

המערערות [פלונית] בת [ו'] ו[ר'], ילידת 1950, בוורונז' רוסיה. בתעודת לידתה כתוב שאביה רוסי ואימה [ר'] בת [י'] יהודייה.

לדברי [פלונית], אימה [ר'] נולדה בקורסק בשנת 1926 והוריה [י'] ו[א'] הם יהודים.

לטענת [פלונית] היא נישאה ל[...] (נוכרי) והתגרשה ממנו בשנת 1989, מנישואין אלו נולדה בתה [אלמונית] (המערערת השנייה) ב-1978.

[פלונית] ו[אלמונית] הגיעו ארצה ב"ג בשבט תש"ן (8.2.90).

בישראל הכירה [פלונית] את מר [ג'], וביקשה להינשא לו. לפי הנוהל המקובל פנתה לבית הדין הרבני האזורי בטבריה בבקשה לבירור יהדות. במרחשוון תשנ"ג (נובמבר 1992) ניתן פסק דינו של בית הדין הרבני בטבריה בהרכב הרה"ג אברהם ד' אויערבך, אוריאל לביא וחיים בזק, בזו הלשון:

אחרי בירור וחקירה קובע בית הדין כי המבקשת [פלונית] ילידת ברית המועצות [...] בעלת תעודת זהות מס' [...] בת לאם יהודייה, במצבה האישי פנויה אזרחית מנכרי, ואפשר לרשום אותה לנישואין ולסדר לה חופה וקידושין כדמו"י לכל מי שתרצה פרט לכהן.

באותו יום נישאה [פלונית] כדמו"י ל[ג']. את הנישואין ערך הרב שלמה דידי הרב האזורי בעמק הירדן ומזכיר בית הדין הרבני בטבריה.

בתשנ"ג (1993) נולדה ל[פלונית] ולבעלה בת ונקרא שמה [ש'] (להלן גם: האישה).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בכסלו תשע"ד (נובמבר 2013) נישאה [ש'] ל[ל']. לאחר שעברה הליך של בירור יהדות על ידי רב מוכר מטעם רבנות אשדוד. נישואיהם נרשמו בלשכת הרבנות באשדוד. מתוך החומר שהוצג בפנינו מסתבר שיהדותה של [ש'] נקבעה על פי פסק הדין של בית הדין בטבריה, שהומצא לרושם הנישואין בתשרי תשע"ד (אוקטובר 2013). לזוג נולדו שני ילדים, בן ובת [...]

בתשע"ה (2015) נישאה גם [אלמונית], בתה הגדולה של [פלונית] ואחותה מאם של [ש'], כדמו"י, ליהודי ישראלי – מר [נ']. נישואיה נרשמו ברבנות רמת גן לאחר שהמציאה מסמכים המאשרים שאימה ואחותה נישאו כדמו"י. מנישואין אלו נולדו [...] ו[...]

ב. השתלשלות ההליכים עד להליך שלפנינו

ההליכים בבית הדין הרבני במהדורה זו החלו ביום י"ח באדר ב' תשע"ו (28.3.16), עת הגישה [ש'] תביעת גירושין וכתובה נגד בעלה. בכתב הגנתו טען הבעל שבית הדין משולל סמכות, מכיוון שאם המבקשת אינה יהודייה ומשכך גם בנותיה אינן יהודיות ונישואיהן כדמו"י אינם תקפים. בדיון שהתקיים ביום ט"ו בסיוון תשע"ו (21.6.16) הסכימו הצדדים להתגרש, ונחלקו בעניין הכתובה. הבעל ובא כוחו טענו בין היתר שיתכן שהאישה כלל אינה יהודייה (שווה 80 ואילך לפרוטוקול). הבעל ציין שבהיותה בת שש-עשרה, טבלה האישה בכנסייה בכינרת. האישה הכחישה את הדברים והציגה מסמכים לאישור יהדות.

ביום כ' בסיוון תשע"ו (26.6.16) החליט בית הדין להפנות את האישה לבירור יהדות. בית הדין נימק את החלטתו בכותבו שכל שיתברר שהאישה אינה יהודייה – בית הדין נעדר סמכות לדון בתביעת הגירושין.

ביום כ"ז בסיוון תשע"ו (3.7.16) התקיים דיון בעניין יהדותה של האישה בפני דיון יחיד (כבוד הרב י' רבינוביץ), הדיין הממונה בבית הדין באשדוד על בירורי יהדות. האישה הופיעה בלוויית האם [פלונית]. האישה אמרה שאימה הוכרה יהודייה בבית הדין הרבני בטבריה ושאחותה נישאה כדמו"י בישראל. כן אמרה ששם אם אימה [ר'] ושם אימה הייתה דוברת יידיש ואף שוחחה בטלפון ביידיש עם מזכיר בית הדין בטבריה הרב שלמה דידי. בית הדין אמר לאישה ולאימה שלבית הדין חשש שתעודת הלידה של האם מזויפת, ובדעתו לשלוח את התעודה לבדיקת מז"פ. בית הדין התרה באם שאם יתברר בבדיקה שהתעודה מזויפת, משטרת ישראל תעמיד אותה לדיון בגין זיוף מסמך. בדיון זה הופיע עד מטעם האישה, טען שפגש באם אם האישה [ר'] כשהגיעה ארצה ואמר משהו מגומגם על שיתכן ששוחחה עם סבה של האישה מצד אביה ביידיש. אם האישה יצאה מאולם הדיונים והלכה להביא את תעודת הלידה של בתה [אלמונית]. וכששבה לבית הדין ביקשה לסיים עם העניין ולהודות על האמת – שהיא, בנותיה ונכדיה אינם יהודים. האם אף חתמה על הצהרתה בפרוטוקול הדיון.

על אף ההצהרה המהדהדת, החליט בית הדין ביום כ"ח בסיוון תשע"ו (4.7.16) להפנות את תעודת הלידה המקורית של האחות [אלמונית] לבדיקת מז"פ. עוד הוחלט להזמין את האחות [אלמונית] לדיון, לצרף אותה ואת ילדיה לתיק כבעלי דין, ולקבוע מועד לדיון. ועוד הוחלט להכניס את כל צאצאיה של [פלונית] לרשימת מעוכבי נישואין.

בתיק יש מסמך של משטרת ישראל, החטיבה לזיהוי פלילי, שכותרתו "חוות דעת של מומחה". חוות הדעת מתייחסת לתעודת הלידה של האחות שנשלחה לבדיקה. מסקנת הבדיקה היא כי התעודה מזויפת. נכתב בחוות הדעת שבמקום שבו רשום לאום האם יש מחיקה, ועל המחיקה נכתב "יהודייה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביום ט"ו באלול תשע"ו (18.9.16) התקיים דיון נוסף במעמד כל הבגירים הנוגעים בדבר: האישה, אימה ואחותה. כמו כן הופיעו: [ל'] בעלה של [ש'], [ג'] בעלה של [פלונית] ו[נ'] בעלה של [אלמונית]. ב"כ המבקשים טען בפתח הדיון שהאם מעולם לא הודתה כי היא אינה יהודייה, והדברים שנכתבו בפרוטוקול הדיון הם "טעות טכנית" של פקיד בית הדין, שבמקום לכתוב שהאם הסכימה להצעת בית הדין שהמסמכים יעברו לבדיקת מז"פ, כתב שהאם הודתה כי היא אינה יהודייה. האישה אמרה בדיון שהאם הייתה תחת לחץ כבד של בית הדין, ובגילה ובמצבה הבריאותי לא עמדה לה כוחה והיא הודתה בדבר שאינו אמת. שאר הדוברים אמרו כל אחד בשפתו שאין כל ספק שמדובר במשפחה יהודית ושאפשר להוכיח זאת.

בית הדין הבהיר לכל הנוכחים שמבחינת בית הדין הברור הסתיים ומה שנותר הוא לשמוע את עדותו של בעלה של האישה, [ל'], ולסגור את התיק. אם המבקשים חפצים בבדיקה נוספת (על בדיקת מז"פ) במכון חיצוני, יתכבדו ויממנו את הבדיקה, ובנוסף יתחייבו לשלם סך של 50,000 ש"ח הוצאות משפט לטובת אוצר המדינה, אם גם תוצאת הבדיקה הנוספת תהיה שהמסמך מזויף. המבקשות הסכימו לבדיקה נוספת, אך סירבו להתחייב לתשלום הוצאות.

בסוף הדיון חקר בית הדין את [ל'], [ל'] חזר על דבריו מהדיון הראשון שאם האישה אינה יהודייה והוסיף ואמר שהאישה, אימה ובני משפחה נוספים נוהגים במנהגים נוצריים מובהקים. האישה הכחישה את הדברים.

בעקבות הדיון ניתן פסק הדין בתיק בירור היהדות נשוא הערעור שבו נקבע באופן חד-משמעי וברור שהאישה, אימה, אחותה וצאצאיהן אינם יהודים. עוד נקבע שהאישה ואחותה אינן נשואות לבעליהן לפי דין תורה. בפסק הדין ישנן הוראות נוספות נלוות לפסיקה. לאחר מספר ימים ניתנה החלטה בהרכבו המלא של בית הדין המטפל בתביעת הגירושין, החלטה הקובעת שבהמשך להחלטת בית הדין מיום י"ז באלול תשע"ו (20.9.16) כי התובעת [ש'] אינה יהודייה, הרי שאין לבית הדין סמכות לדון בעניינם של הצדדים, ועל המזכירות לסגור את התיקים.

על נימוקי בית הדין יש להוסיף שטענת המערערת – בפנינו – שאביה הנוכרי הביא מצות שאותן אכלו בפסח היא טענה לא אמינה בעליל לכל היודע את אורחות החיים בברית המועצות ובפרט אצל מי שנישאו ללא יהודים.

ג. נימוקי הערעור

המערערות טוענות שיש לבטל את החלטת בית הדין בעניינן, מהטעמים הבאים:

א. סמכות בית הדין הרבני מעוגנת בחוק שיפוט בתי דין רבניים. לפי פסיקות בג"ץ, בית הדין אינו מוסמך לדון במעמדו של צד ג' שעניינו לא בא לפניו במסגרת ענייני נישואין וגירושין שבתחום סמכותו. והואיל והמערערות לא באו לפני בית הדין, אלא אך ורק האישה, לא היה בית הדין מוסמך מלכתחילה לפסוק בעניינן.

ב. עיקרון יסודי בשפיטה, המעוגן בעיקרון הפרדת הרשויות, הוא שבית הדין שופט את הבאים לפניו ואינו יוזם הליכים. משכך, לא היה בית הדין מוסמך ליזום הליך של בירור יהדות, וההליך כולו בטל.

ג. לפי הפסיקה גם הסמכות הטבועה של בית הדין אינה חורגת מהתחום של סדרי הדין. ובענייננו, החלטת בית הדין ליזום הליך של בירור יהדות שייכת לתחום של הדין המהותי שבו אין לבית הדין סמכות טבועה כלפי המערערות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המערערות טוענות שיש לבטל את החלטת בית הדין גם בעניינה של האישה [ש'], מהטעמים הבאים:

א. בהתאם להנחיות בירור יהדות, התש"ע – 2010, שלמערערות טענה על חוקיותן, בית הדין רשאי להורות על בירור יהדות אגב גירושין כאשר בני הזוג או הוריהם לא נישאו על ידי רב רושם נישואין בישראל. בענייננו, האישה ואימה נישאו על ידי רב רושם נישואין בישראל. על בסיס דברי בעלה של [ש'] כשלעצמם אין בית הדין רשאי להורות על בירור יהדות.

ב. ככל שבית הדין סבור שהוא רשאי להורות על בירור יהדותן של האישה והמערערות, בהתאם לסעיף 14 להנחיות הנ"ל העוסק במצב שבו שני בתי דין נתנו החלטות סותרות בעניין יהדותו של אדם, היה על בית הדין להעביר את העניין לעיונו של בית הדין בטכריה שבירר את יהדותה של אם האישה, כדי שידון שנית בהחלטתו.

ג. ככל שבית הדין סבור שהוא רשאי להורות שיהדותן של האישה [ש'] והמערערות תתברר בפניו, היה על בית הדין לפסוק כי האישה והמערערות הן יהודיות, לנוכח הממצאים הבאים: רישומן של האישה והמערערות ברישומי משרד הפנים כיהודיות; שמה היהודי של אם אם האישה – [ר']; בקיאותן של האישה והמערערות במסורת היהודית; החלטת בית הדין בטכריה ובירורים נוספים שנעשו בעבר ומכתבו של רב עיר המוצא של אם האישה ברוסיה.

ד. כמו כן, המערערות טוענות שבית הדין שגה כאשר הסתמך על הודאתה של אם האישה, שלטענתן ניתנה תחת לחץ, כשאם האישה כלל לא מבינה את הדברים ואת משמעותם.

ד. רקע היסטורי – הליכי בירור יהדות

הליך אישור היהדות שנערך בבית הדין הרבני בטכריה בשנת 92 היה בהתאם לנוהג ולנוהל באותם שנים. אין עניינה של החלטה זו לקבוע את טיבו ואת מהימנותו של נוהל זה, אך חובתנו להדגיש שהנוהל שנהג באותן שנים אינו מקובל כיום ושבמקרים רבים לא היה בו כדי לברר את האמת לאשורה. אין ספק שנוהל זה היה לפי הידיעות שהיו לדייני בתי הדין באותה עת, וכבר הארכנו בזה בפסקי דין רבים – עיין למשל בפסקי הדין של בית הדין הרבני האזורי נתניה מיום "א במרחשוון תשע"א (19.10.10) בתיק 817004/1 ומיום ז' בתשרי תשע"ד (11.9.13) בתיק 497470/3 ובמה שנכתב בשורת הדין (כרך יד עמוד 10), ואין כאן מקום להאריך.

חובתנו להדגיש: בתקופה שבה החל גל העלייה הגדולה מברית המועצות, משנת 89 ואילך, חלק גדול מהעולים עלו לארץ על פי הצהרתם וללא הצגת תעודות, וגם ללשכות מרשם האוכלוסין במשרד הפנים לא היו הכלים והאמצעים הקיימים כיום על מנת לבדוק את מהימנות הצהרות העולים על יהדותם. מציאות זו גרמה באותן שנים לעלייתם לארץ של עולים רבים שאינם יהודים, שאין להם קשר ליהודים ושאינם זכאים לעלייה על פי חוק השבות. הללו נרשמו כיהודים על פי הצהרותיהם או על פי תעודות מזויפות שהציגו. רק לאחר תקופה ארוכה התבררו העובדות, חודדו הנהלים ונקבע נוהל מעודכן ואמין במשרד הפנים לבחינת זכאותם של הרוצים לעלות. הדברים נבחנו בפני הקונסולים הישראלים במדינות שהיוו בעבר את ברית המועצות ולאחר מכן בלשכת הקשר בארץ.

ידיעה זו שנודעה לאחר זמן הביאה בהמשך לנוהל נוסף, ולפיו בעת שמוגשת בקשה של מי מן העולים בתחילת שנות ה-90 לאשר את הבאת בני משפחתו, נערכת בדיקה חוזרת לבחינת זכאותו של המבקש. במסגרת בדיקות אלו התגלו מקרים לא מועטים של עולים מברית המועצות שאינם יהודים ושהשיגו את זכאותם לעלייה במרמה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לשכת רישום האוכלוסין פנתה ופונה מדי פעם לבתי הדין בהשגות על החלטותיהם לאישור יהדות לאור המסמכים המצויים בידם – לפעמים סירב משרד הפנים לרשום כיהודי את מי שבתי הדין אישרו כיהודים, ולפעמים לאחר שנרשם הלאום על פי החלטת בית הדין ביקשה לשכת רישום האוכלוסין לערוך בדיקה מחדש ולשנות ההחלטה. הדבר אפשר לברר את האמת.

יש לציין שאף לאחר שנודע למשרד הפנים על הצורך בנוהל מסודר ונקבעו כללים ברורים ואמינים יותר לבדיקת זכאות לעלייה, עדיין לא היו לרבים מהדיינים בבתי הדין הרבניים הידיעות הנצרכות והמקצועיות הנדרשות לעריכת בירורי יהדות והיכולות לבירור טענות אדם על יהדותו. לאחר תקופה החלו הדיינים להתייעץ עם מבררי יהדות מקצועיים, ורק לאחר זמן רב ניתנו הנחיות בירור יהדות המצריכות קבלת חוות דעת של מברר יהדות מקצועי לפני מתן פסיקה בעניינים אלו. חוות דעת מקצועית של מברר יהדות או ידיעה על בוריה של התנהלות השלטונות ואורחות החיים במדינות האמורות הן תנאי הכרחי שבלעדיו כמעט אי אפשר להוציא פסק דין מהימן בעניינים אלו. מסיבה זו חובת דייני בתי הדין כיום לבדוק את יהדותו של אדם בכל מקרה שבו התעורר ספק, ובוודאי חובתם לבדוק על סמך מה ניתן אישור יהדות בפסקי דין מהשנים שהיכולת המקצועית של בתי הדין בנושאים אלו לא הייתה מושלמת, ואין כאן מקום להאריך – הדברים בוארו בפסקי דין רבים שניתנו בבתי הדין בשנים האחרונות.

ה. דיון

חובת בירור יהדות ויחסין כשמתעורר חשש; 'משפחה שנטמעה – נטמעה' – אימת?

בפתח הדברים נאמר שכאשר תוך כדי עיסוק בתביעת גירושין מתברר שיש ממצאים המטילים ספק ביהדותה של משפחה שלמה שנטמעה בישראל מדובר בלא פחות מטרגדיה עבור בני המשפחה – הללו שפעלו בתום לב (אם כך פעלו).

בית הדין מחויב לטפל בעניין ברגישות, אך גם לחתור לבירור האמת בנחישות וללא משוא פנים.

עניין זה של היטמעות נוכרים בעם ישראל פוגם בקדושת ישראל.

מדברי הראשונים עולה שכשהתברר שאדם הוא נוכרי בוודאי, בכהאי גוונא לא אמרינן 'משפחה שנטמעה נטמעה':

עין בחידושי הרמב"ן (קידושין עא, א) שכתב:

הא דאמרינן "כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר, לקרב ולרחק" משום פסולי עבדות וחללות קאמר: עבדים לפי שאינן מכלל ישראל, וחללים לפי שמטהר שבט לוי ואינן נדחין מקהל. ופסול עבדות קרוי טומאה, ופסול כהונה קרוי רחוק, כדאמרינן "ורחקה בני משפחה" (עדות פרק ח משנה ב), "הכהנים שומעין לכם לרחק אבל לא לקרב" (שם משנה ג). אבל פסול ממזרות ונתינות – הלא איפסקא הלכתא כרבי יוסי דאמר שהן טהורין לעתיד לבא, ומשמע אפילו בידועים, דאילו באותן שנטמעו השתא נמי טהורין הם, שאפילו היודעים בהם אין מעידים בהם לפי שהם טהורין מן התורה.

שמעין דדווקא בפסול ממזרות אמרינן 'משפחה שנטמעה נטמעה', אבל בפסול עבדות שאינם מכלל ישראל לא אמרינן הכי, והוא הדין נוכרים שאינם מכלל ישראל.

ואומנם הריטב"א שם כתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אבל מורי נר"ו מפרש ד"לטמא ולטהר" היינו פסולי עבדות ונתינות וממזרות, שלא אמרו טהורים לעתיד לבא אלא בספקין אבל בודאין חלילה לערב פסול בזרע הקדש. ודאקשינן מדכתיב "וישב ממזר" – משום דמשמע ממזר ממש הוא, שהרי ידוע הוא לאליהו ויכול היה להפרישו אלא כיון שהיו ספק מתחלתן ונטמעו הרי הם כשרים.

ומשמע מדבריו שאין לחלק בפסולים ולא שראש עבד ממזר והוא הדין נוכרי. אך על כל פנים בוודאי נוכרי לכולי עלמא לא אמרינן 'משפחה שנטמעה נטמעה', ואין כאן מקום להאריך.

משכך על פי דין ועל פי חוק חובתנו לברר את הדברים, כדי שלא להשיא אינו יהודי ליהודי.

אף אם נישאו במרמה או אף בטעות, חובה עלינו לברר האמת ולקבוע מעמדם בין על פי דין ובין על פי חוק, שהרי לפי סעיף 1 לחוק נישואין וגירושין "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי דין רבניים" – אין רשות שיפוטית יכולה להתעלם מחובתה, וזו חובתנו לכל הפחות לגבי מי שנישא כדמו"י בישראל ולגבי כל מי שתלוי ועומד בענייניו הליך בבית הדין.

חובתנו להבהיר עוד שגם אם נאמר שאף לעניין נוכרים נימא 'משפחה שנטמעה נטמעה', ואין לנו ליזום ולחפש מעצמנו ולגלות מי הם הפסולים או ספק פסולים שנטמעו בישראל, וזאת משום שאנו סומכים על דין 'משפחה שנטמעה נטמעה' – שאף אם נתערב פסול בישראל, הוא יוכשר לעתיד לבוא, ומשכך אין לחפש ולהתרחק מהם כיום – אין דבר זה פוטרנו מלברר את מעמדו של מי שבא להינשא, שהרי אנו מופקדים על פי דין ועל פי חוק על נישואיו, והרי ידוע שיש כיום נוכרים רבים בארץ, ואף מי שבא ואומר "ישראל אני" אינו נאמן בזה כיום ללא בירור והוכחה, וכבר הארכנו בזה במקום אחר ואין כאן מקומו.

ההשלכות האפשריות של הניסיונות למנוע מבתי הדין את הבירור

יש להוסיף שהטעם שדין 'משפחה שנטמעה נטמעה' נכון ונוהג הלכתית כיום הוא משום שבמקרים בהם מתעורר ספק לגבי כשרותו של אדם בתי הדין אכן מבררים את מעמדו בעת הצורך ואין מי שמונע מהם את הבירור. משום כך, על פסולים שלא התגלו במסגרת הדיון בבית הדין ונטמעו בישראל חל הך דינא שמשפחה שנטמעה נטמעה. אך אם יימנע מבית הדין 'בכוח הזרוע' לברר את הספקות שמתעוררים לפנייהם, בין בזרוע ממש ובין בזרוע החוק או פסיקת בית המשפט, הרי שאז חלילה יחזור הדין המבואר במשנה בעדויות (פרק ח משנה ז) "עוד אחרת הייתה וקירבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר, לרחק ולקרוב", דהיינו משפחות המקורבים ונכנסים לכלל ישראל בכוח הזרוע על ידי שמונעים מבית הדין לברר את מעמדם. בכהאי גוונא אנו עלולים להגיע למצב שבו אף אם יינשא מהם פסול וייטמע בישראל, לא יהיה מותר בכך לעתיד לבא. ומכיוון שלא נוכל להתירו לעתיד לבא, הרי שהוא הדין גם כיום, שלא נוכל להתיר להינשא למי שיש לנו ספק לגביו ולא ברור שהוא כשר או פסול, וזאת מפני שנמנע מאיתנו הבירור.

דברינו אלה נכונים בכל מקרה של בירור יוחסין ובירור יהדות, כאשר מתברר תוך כדי דיון בבית הדין שבעל הדין שבא לפנינו אינו יהודי, ויש לקבוע כן גם לגבי קרוביו מהאם (כמובן אחרי מתן זכות תגובה): אם יימנע מבית הדין בטענות פרוצדורליות או באמצעות פסיקות בית המשפט לברר את העובדות לאמיתן אף במקרים שבמסגרת דיון שנעשה כדין ובסמכות התבררו לנו עובדות או התעוררו ספקות הנוגעים לקביעת מעמדו של בעל הדין והמשליכים ישירות על קרוב משפחתו ומעלים ספק על מעמדו האישי – למשל: כאשר התברר שבעלת הדין אינה יהודייה, אם נהיה מנועים לשמור את המידע לגבי הבת של בעלת הדין ואימה, הדבר ישליך על יכולתנו לברר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כנדרש בכוא הצורך את מעמד האישי של הנ"ל, כאשר אלו יבקשו להינשא. משכך על פי ההלכה יש בזה ניסיון 'לקרב בזרוע' על ידי הסתרת העובדות שהתגלו בבית הדין. דבר זה, כאמור, יביא חלילה למצב בלתי אפשרי ובלתי רצוי שבו לא נוכל להתיר בעתיד מי שיתעורר חשש לגביהם שיש במשפחתם מי שאינם יהודים, מפני שמניעת הבירור נעשתה 'בזרוע'.

משכך פעולת הארגונים 'החכמים' בעיני עצמם, המנסים למנוע מבתי הדין לשמור את המידע שעלה בפניהם במהלך דיונים שנעשו כדין ובסמכות, יכולה להביא רחמנא ליצלן לחלוקת העם היושב בציון לשני עמים: משפחות שלא התעורר ספק לגביהן שיוכלו להינשא אלו לאלו, ומשפחות שיש בהן ספק שמא התערבו במשפחה אינם יהודים, ולא נוכל אז חלילה להתיר את אותן משפחות שהתעורר בהן הספק ולאפשר להן להינשא מכוח ההדרכה ההלכתית ש'משפחה שנטמעה נטמעה'.

חשוב להזכיר ולציין שכל שנהגו בתי הדין על פי הנחיות בירור יהדות הוא לאפשר להם לשמור ולאצור בידם מידע עובדתי שהגיע אל בית הדין במהלך דיון שהתנהל כדין ובסמכות, ולעת עתה לציין את אותם קרובי משפחה רק כ'טעוני בירור' בלא לפסוק את דינם כבר עתה, אלא לברר את דינם בעת שירצו בעתיד להינשא כדמו"י ויבקשו הם ומי שמעוניינים להינשא עמם, לברר דבר זה.

החובה לברר ספקות בעניין יהדות שעלו בעת דיוני גירושין

טעם נוסף המטיל עלינו חובה לברר יהדות גם בתביעת גירושין, הוא מפני שבסופו של הליך, בית הדין מוציא מעשה בית דין שבו נקבע שהצדדים רשאים להינשא, והרי אם אחד מהם נוכרי אין ביכולתנו להוציא מעשה בית דין שכזה.

אישור יהדות כוזב שניתן על בסיס זיוף והטעיה לא יוכשר בחלוף הזמן ובשל הצלחת הרמייה חובתנו להדגיש: עיקר בירור יהדות כיום נעשה על פי מסמכים, ולפיכך אסור לנו להתעלם ממי שמציג מסמכים מזויפים כדי לקבל מעמד של יהודי, אף אם החזיק עצמו כיהודי והטעה במשך שנים רבות את הרשויות ואת הבריות – דבר זה אינו שונה ממי שמציג רישיון נהיגה מזויף או תעודות המראות על הסמכה מקצועית כגון רופא או עורך דין, שגם אם יפעל במקצועות אלו במשך שנים רבות ואף אם יצליח בתפקידו, ייענש בכל חומר הדין והעיסוק בעניינים אלו יישלל ממנו. ולא תהא כוהנת כפונדקית! ?

במקרים שבהם מדובר במעשה זיוף שהוברר חובתו של כל בית דין או רשות שיפוטית אחרת לגלות את האמת. אין ספק שכלפי האם (במקרה דנן) או כלפי מי שהגיש את המסמך המזויף (במקרים אחרים) יש לפעול בכל חומרת הדין. לעומת זאת לפעמים ביחס לילדיה ניתן לזכותם מחמת הספק – שמא לא ידעו את עלילות האם וגדלו תוך שחשבו בתמימות שהם אכן יהודים (אף על פי שלדעתנו ברוב המקרים גם המבקש מודע לאמת, כגון נידון דין שעל פי דברי בעלה של הבת גם אשתו הייתה מודעת לעובדה שהם לא יהודים, ולפי דבריו גם הבת לא באה בניקיון כפיים לבית הדין על כל ההשלכות הנובעות מכך).

עניין יהדותו של אדם הוא דבר בסיסי המהווה 'שיקול על' של כל אדם ביחס לזהות בן הזוג שאיתו הוא רוצה להקים את משפחתו. אין להעלות על הדעת שבית דין ייתן ידו להסתמכות על מסמך של הגוף המוסמך והמוכר כאמון על בירור יהדות בארץ ובעולם, כאשר מתברר לבית הדין שבית דין קודם טעה ובוודאי אם הוטעה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ו. סמכות עניינית של בית הדין

להלן נעסוק בהרחבה בשאלת סמכותו העניינית והמקומית של בית הדין לדון במעמדן של האישה, של אימה ושל אחותה. בתי הדין הרבניים, בהיותם חלק ממערכת המשפט של מדינת ישראל, מקפידים לפעול במסגרת הסמכות המסורה להם לפי חוק. בענייני נישואין וגירושין, 'הליבה' של עבודת בית הדין, קבע המחוקק שלבית הדין סמכות ייחודית ובלעדית. בעניינים הכרוכים בגירושין קיימת סמכות מקבילה – לבתי הדין ולבתי המשפט לענייני משפחה, וניתנה והתפרסמה פסיקה ענפה בעניין קביעת הסמכות. בעניין של בירור יהדות, שהוא עניין הלכתי מובהק, הקודקס הקובע את מסגרת הסמכות לפי חוק, הן הנחיות בירור יהדות, התש"ע – 2010, שקבעו חבר דיני בית הדין הגדול ומועצת הרבנות הראשית בראשות הרבנים הראשיים לישראל.

בהנחיות נקבעו שני מסלולי בירור: 1. אגב נישואין (סעיף 2) וגירושין (סעיף 15); 2. ביוזמת מנהל תחום בירורי יהדות או רב רושם נישואין (סעיף 6) לגבי אנשים שביקשו להינשא או שקיים או היה קיים הליך בעניינם.

הנוגע לענייננו הוא בעיקר סעיף 15 להנחיות. בשל חשיבותו נעתיק את רובו:

(א) גט פיטורין לבני זוג אשר לא נישאו בישראל באמצעות רב רושם נישואין, יסודר לאחר שבית הדין יברר את יהדותו של כל אחד מבני הזוג אשר הוריו לא נישאו בישראל באמצעות רב רושם נישואין.

(ב) [...]

(ג) התברר למזכיר בית הדין כי התקיימו לכאורה שניים אלה –

(1) בני הזוג לא נישאו באמצעות רב רושם נישואין בישראל;

(2) הוריו של בן זוג לא נישאו באמצעות רב רושם נישואין בישראל;

יפתח מזכיר בית הדין תיק בירור יהדות לבן הזוג אשר הוריו לא נישאו באמצעות רב רושם נישואין בישראל; מנהל תחום בירורי יהדות יירשם כמבקש ובן הזוג האמור יירשם כמשיב, ויחולו הוראות סעיפים 4 ו-5 בשינויים המחוייבים.

(ד) [...]

(ה) במקרים חריגים רשאי בית הדין, מטעמים שיירשמו, לסדר גט לבני זוג כאמור בסעיף קטן (א) בטרם ניתנה החלטה בדבר אישור היהדות; במקרים כאמור יציין זאת בית הדין במעשה בית הדין.

(ו) קיים בית הדין דיון בעניין בירור היהדות כאמור בסעיף זה וסידר את הגט, ירשום בית הדין את תוצאות הבירור גם במעשה בית הדין.

ההנחיות קובעות באלו מקרים בית הדין רשאי לסדר גט ללא בירור יהדות, ובאלו מקרים בית הדין אינו רשאי לסדר גט ללא בירור יהדות. **ההנחיות אינן קובעות** באלו מקרים בית הדין **מוסמך או אינו מוסמך** לברר את יהדותו של אדם אגב גירושין. החלטה זו, אם לברר את יהדותם של בני הזוג אם לאו, מסורה לשיקול דעתו של בית הדין שמתרשם מבני הזוג ומהחומר שבתיק. זה הרציונל שעומד מאחורי ההנחיות: סידור גט הוא אקט דתי שעושים בני זוג יהודים שנישאו בנישואין דתיים או נישואין שיש להם תוקף לפי הדין הדתי, ולא מי שאינם כאלה.

נוסף ונאמר: מקרה שבו בית הדין אינו רשאי לסדר גט ללא בירור יהדות, הוא מקרה שיש בו צורך מובהק לברר את יהדותם של בני זוג או של אחד מהם. כלפי מקרה כזה נקבע בס"ק (ג),

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שמזכיר בית הדין יפתח תיק לבירור יהדות מיד ובמקביל לפתיחת תיק הגירושין, ללא צורך בהחלטה שיפוטית.

משמעות הדברים היא שהמקרה שהוזכר בהנחיות אינו בבחינת "אין בכלל אלא מה שבפרט", אלא בבחינת פרט – שיש בו הנחיות מיוחדות, המלמד על כלל המקרים שבהם בית הדין סבור שיש צורך לערוך בירור יהדות אגב גירושין.

יודגש שלפי ס"ק (ג), הצדדים לבירור יהדות הם בן או בני הזוג הטעון בירור ומנהל תחום בירווי יהדות. כלומר: ככל שמתעורר צורך בבירור יהדות אגב גירושין, אין זה עניינו של בית הדין מסדר הגט בלבד, אלא אף של מנהל תחום בירווי יהדות שלפי סעיף 6 להנחיות מוסמך לייצג את האינטרס הציבורי בתחום זה.

ברור אפוא שהאינטרס הציבורי אינו מוגבל למקרה מסוים שהוזכר בהנחיות, אלא לכל מקרה שבו לדעת בית הדין יש חשש ממשי שבני הזוג המבקשים להתגרש, אינם יהודים.

כמו כן ברור שבמצב שבו בית דין רבני מוסמך סבור שיש צורך לברר את יהדותו של אדם, מתבקש שמנהל תחום בירווי יהדות יעשה שימוש בסמכותו לפי סעיף 6 להנחיות, ויזום בירור כזה. אם כך, גם לו יהי כדברי המערערות, שסעיף 15 לתקנות אינו מתיר לבית הדין ליזום בירור במקרה שאינו מצוין בו – מנהל תחום בירווי יהדות המוסמך לפי סעיף 6, הכוללני יותר, ודאי רשאי ליזום הליך כזה, ומנהל תחום בירווי יהדות הוא צד לכל תיק כזה. תפקיד זה של מנהל תחום בירור יהדות אף נרשם בתיאור העיסוק של משרה זו בנציבות שירות המדינה: "מתייצב טוען ויזום הליכים בבתי הדין בכל הקשור לקביעה בעניין יהדותו של אדם בהתאם להנחיות בירור יהדות."

נוסיף ונאמר: אכן בעבר נהגו בתי הדין להורות על התרת נישואיהם של בני זוג גם אם אחד מהם אינו יהודי, אם נישאו בנישואין אזרחיים בחו"ל והגישו בקשה משותפת לגירושין בבית הדין. ברם כיום, כשבית הדין מגיע למסקנה כי אחד המבקשים שבפניו אינו יהודי, נבצר מאתנו להורות על כך, על אף הסכמה של המבקשים, וזאת לפי פסיקת בית המשפט העליון בבג"ץ 96/9476 (מאיר סרגובי נ' בית הדין הרבני האזורי ירושלים (2006)). פסק דין זה קובע שבמקרה שאחד הצדדים אינו יהודי, החוק אינו מסמיך את בית הדין לדרון בהתרת הנישואין אף אם שני הצדדים הסכימו לסמכות בית הדין, ואף אם בית הדין התיר את הנישואין – להתרת נישואין זו לא יהא תוקף חוקי. לפיכך חובת בית הדין לברר יהדותם של הצדדים לפני שידון בתביעת הגירושין ובתביעות הכרוכות בה.

הדעת נותנת שהיותו של מנהל תחום בירווי יהדות צד להליך של בירור יהדות אגב גירושין, מאפשרת להרחיב את הליך הבירור על כל מי שישפוע מתוצאות הבירור. ואולם, כדי לשמור על זכות הטיעון של גורמים נוספים שאינם צד להליך הגירושין, נמסרת להם הודעה על קיום הליך הבירור וניתנת להם הזכות להצטרף להליך. כך נהגו בתי הדין במשך שנים, וכך נהג בית הדין בהחלטתו ביום כ"ח בסיון תשע"ו (4.7.16).

יש לציין שההתנהלות המעשית של בתי הדין נקבעה לאחר זמן כנוהל מחייב על ידי חברי בית הדין הגדול ומועצת הרבנות הראשית, שקבעו, שיש לערוך שינוי בהנחיות, ולתקנם כדלהלן:

12.א. טעוני בירור יהדות

א. אגב דיון בבית הדין עלה חשש לעניין יהדות קרוב משפחה של צד לדיון (להלן – צד שלישי) יודיע בית הדין לצד השלישי כי אגב הדיון שהתקיים לפניו עלה צורך אפשרי בבירור יהדותו לעניין נישואין על פי דין תורה, וכי הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רשאי להצטרף כצד לדיון ולהשמיע את טענותיו או לבקש לברר את העניין בנפרד.

ב. הודיע הצד השלישי על הסכמתו לדיון בעניינו, הוא יצורף כבעל דין נוסף יוזמן לדיון בית הדין; הסכמה של קטין יכול שתינתן באמצעות הוריו.

ג. לא הודיע הצד השלישי על הסכמתו לדיון בעניינו, יורה בית הדין על רישומו ברשימת טעוני ברור יהדות.

ד. מי שרשום ברשימת טעוני ברור יהדות רשאי בכל עת להגיש לבית הדין בקשה לברור יהדותו.

ביום ח' בכסלו תשע"ז (8.12.16) נחתם התיקון להנחיות על ידי הרבנים הראשיים לישראל.

לדעתנו דרך זו היא דרך המלך, כדי לתת את הכלים המתאימים לרושמי הנישואין לקיים את תפקידם. עניין זה של צירוף צדדים נוספים להליך של ברור יהדות אגב גירושין נדון בהרחבה בפסק דין של בית הדין הרבני באריאל (בתיק 1033117/1, פסק דין מיום ד' בטבת תשע"ו – 16.12.15). ערעור על פסק הדין נדחה בפסק דין של בית הדין הגדול (בתיק 1066237/1, פסק דין מיום י"ד בכסלו תשע"ז – 14.12.16). ועיין במה שכתב עוד בית הדין הגדול בהרכב שבו חברים שניים מחברי מותב זה בתיק 1091278/1.

אומנם לאור הערות והשגות של גורמים משפטיים שונים, שונה סעיף 12א הנ"ל ונקבע נוהל חדש שזו לשונו:

בהנחיות העיקריות, בסעיף 12א –

בכותרת השוליים, המילים "טעוני ברור יהדות" יימחקו, ובמקומן יבוא "ברור יהדות בעניין קרוב משפחה של מבקש".

סעיף קטן (ג) ו(ד) יימחקו ובמקומם יבוא –

(ג) מנהל מחלקת נישואין ורבנים במשרד לשירותי דת, רב רושם נישואין וכן מי שהוסמך לכך מטעמם, יקבלו לצורך מילוי תפקידם מידע שהצטבר בהחלטות בתי הדין הרבניים על אודות יהדות של אדם ושל קרובי משפחתו.

(ד) מידע כאמור בסעיף קטן (ג) יימסר גם דרך שגרה על פי שאילתה של מחלקת נישואין ורבנים במשרד לשירותי דת בתקשורת מחשבים עם מערכות המידע של בתי הדין הרבניים.

לכאורה, לאור ההנחיה החדשה אין לבצע את האמור בסעיף א' לפסק הדין כדלהלן: על הנהלת בתי הדין הרבניים לרשום את כל הנ"ל ברשימת מעוכבי הנישואין.

עם זאת יש לעיין: האם הנחיה זו צריכה להתקיים גם לגבי קרובים של בני משפחה שהשתמשו בפסק דינו של בית הדין לצורך רישום נישואין, נרשמו ונישאו על סמך פסק דין זה, ועתה טוענים שלא קיבלו באופן אישי סמכות בית הדין? לא יעלה על הדעת שהללו ישתמשו בפסק דין של בית הדין הרבני שניתן למי שקיבל סמכות בית הדין מצד אחד, ומצד שני כשבית הדין יחזור בו ויבקש לשנות את פסק הדין שעליו הסתמכו, יטענו שלבית הדין אין סמכות לדון בעניינם. הדעת נותנת שבמקרה כגון זה, יש לצרפם כצד לתיק ולתת הוראות בהתאם להנחיות הקודמות משנת תשע"ז, או אף לקבוע באופן קטגורי את מעמדם האישי.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במקרה דנן גם התייצבו ביום ט"ו באלול תשע"ו (18.9.16) כל הכגירים הנוגעים בדבר: האישה, אימה ואחותה לדיון בבית הדין, לא טענו דבר נגד סמכות בית הדין, ויש בכך קבלת סמכות בית הדין לדון בעניינם ולו מכללא.

נוסיף ונאמר: בבג"ץ 359/66 (בנימין גיתיה נגד הרבנות הראשית והמועצה הדתית, ירושלים) נכתב שסמכותו וחובתו של רושם הנישואין לבדוק יהדותו של מגיש הבקשה לנישואין אם התעוררו לו ספקות ולא ניתן פסק דין של בית דין רבני בנושא זה. הוא הדין שבית הדין הרבני מחויב בדבר במקום שהתעוררו לו ספקות על יהדותו של אחד הצדדים – דבר המשליך על סמכותו – מוטל עליו תחילה לבדוק אם מתקיים בפניו התנאי הראשון המקנה לבית הדין סמכות לדון בגירושין, דהיינו אם שני בני הזוג יהודים. וקל וחומר במקום שאחד מן הצדדים העלה טענה זו בפני בית הדין.

ז. סמכות מקומית של בית הדין

המערערות עוררו טענה שלפי ההנחיות לביורר יהדות, הסמכות המקומית לדון במעמדן, כמו גם במעמדה של האישה, מסורה לבית הדין הרבני בטבריה שדן בעניינה של האם [פלונית] ופסק כי היא יהודייה. המערערות מפנות לסעיף 14 להנחיות העוסק בשני בתי דין שביוררו את יהדותו של אדם [האחד – בעוסקו בעניינו, והאחר – בדונו בעניין קרובין] והגיעו למסקנות שונות.

להלן לשון הסעיף:

א. סבר בית הדין שאין לאשר יהדות לבעל הדין למרות שבית דין אחר אישר החלטות סותרות בעבר את יהדות קרובו מן האם של בעל הדין, ינמק בית הדין את החלטתו ויעבירנה אל בית הדין האחר ואל מנהל תחום בירורי יהדות.

ב. מזכיר בית הדין האחר יפתח תיק בירור יהדות שבו יירשם מנהל תחום בירורי יהדות כמבקש, והנוגע בדבר שיהדותו אושרה בעבר יירשם כמשיב; מזכיר בית הדין יביא את התיקים בפני בית הדין, על מנת שיעיין מחדש בהחלטתו.

ג. לא יחליט בית הדין האחר על ביטול החלטתו בדבר אישור היהדות אלא לאחר שנתן הזדמנות לבעלי הדין בעניין שהיה בפניו להשיב לבקשה.

ד. החליט בית הדין האחר שלא לשנות את החלטתו בעניין אישור היהדות, ינמק את החלטתו ויעבירנה אל בית הדין שהחליט שלא לאשר יהדות כאמור בסעיף קטן (א) ואל מנהל תחום בירור יהדות.

ה. נשארו שני בתי הדין חלוקים בדעתם, יודיע על כך מנהל תחום בירורי יהדות לנשיא בית הדין הרבני הגדול, והנשיא יעביר את התיקים הנוגעים בדבר להרכב מיוחד של בית דין אזורי שיכריע במחלוקת; ההרכב המיוחד יכול שיכלול דיינים שהיו חלוקים בדעתם, ובלבד שיכלול מספר שווה של דיינים החלוקים בדעתם.

משכך לכאורה, צודקות המערערות בטענתן. נוכח העובדה שבית הדין באשדוד מבטל הלכה למעשה את פסק דינו של בית הדין בטבריה וקובע קביעה לגבי [פלונית] שלגביה ניתן פסק דין בעבר בשנת 92 בבית הדין בטבריה, מן הראוי היה להביא את העניין כולו לפני בית הדין בטבריה שידון, יכריע ועל כל פנים יחוה דעתו בעניין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מותב בית הדין בטבריה כבר עבר ובטל מן העולם – כבוד הראב"ד הגרא"ד אויערבך שליט"א פרש זה מכבר לגמלאות וחבר בית הדין הגר"א לביא מכהן כאב"ד בבית הדין הרבני בירושלים, אך חבר בית הדין הגר"ח בזק מכהן עדיין בית הדין הרבני בטבריה, כיום כאב"ד.

והנה אם אכן כל ההרכב המקורי שנתן את פסק הדין לא היה קיים, כבמקרים שבהם שלושת הדיינים פרשו לגמלאות או נלקחו לבית עולמם, היה מקום לומר שאין מקום להחזיר התיק לדיון בפני בית הדין בטבריה השונה לגמרי מההרכב שנתן את ההחלטה. מה עדיפותם של דייני בית הדין בטבריה שלא דנו בנידון זה, על פני דיינים במקומות אחרים? (ועיין בזה להלן.) גם במקרה שדייני ההרכב היו משמשים כדיינים במקום אחר, היה מקום להסתפק אם להעביר התיק לדיון בפני אחד הדיינים שישב בהרכב המקורי – הדין ילך אחרי הדיין ונימא 'בתר רישא גופא אזיל' (עיין עירובין מא, א) ולא אחרי המקום שבו ניתן. אך עדיין היה אפשר לומר שבמקרה כזה – אין להעבירו כלל, ומסברה נראה שהדבר תלוי בשיקול דעת רחב של בית הדין וצריכה להינתן הכרעה בכל מקרה לגופו בנסיבות העניין.

אומנם במקרה שלפנינו, מכיוון שאחד הדיינים שישב בהרכב המקורי מכהן עדיין באותו בית דין אין סיבה מספקת שלא לנהוג כמו שמורות הנחיות בירור יהדות ולהעביר את החלטת בית הדין לעיונו כדי שיקבע עם שאר דייני הרכב בית הדין היושב כיום בטבריה, אם בית הדין חוזר בו מהחלטת המותב הקודם בעניין [פלונית]. לעת עתה איננו צריכים להכריע אם היה מקום להעביר התיק לחוות דעתו ועיונו של אב"ד ירושלים הגר"א לביא, ששימש אחד מחברי ההרכב בבית הדין שנתן את ההחלטה, שהרי בנסיבות העניין ודאי הרכב בית הדין בטבריה הוא הראוי, כטענת המערערות.

עם זאת, לפני בית הדין הרבני באשדוד נידון עניינה של [ש'] שעניינה לא נידון מעולם בפני בית הדין בטבריה ופסק הדין ניתן לפני לידתה – אומנם לשכת הרבנות באשדוד כנראה הסתמכה בעניינה על פסק דינו של בית הדין בטבריה, אך למעשה בית הדין בטבריה לא דן מעולם בעניינה. לכן הסמכות והחובה לברר את יהדותה היא של בית הדין באשדוד שהרי בפניו התעורר הספק לגבי יהדותה. מלבד זאת עתה הונחו ממצאים חדשים שלא היו לפני בית הדין בטבריה, בדמות חוות הדעת של חוקרי היהדות, בדיקת תעודת הלידה של האחות [אלמונית] על ידי מז"פ, ועל כולנה: הודאתה המהדהדת של האם [פלונית] שהיא אינה יהודייה.

בכל כגון דא יש לומר שהסמכות המקומית לדון בבירור יהדותה של [ש'] מסורה לבית הדין שדן בתביעת הגירושין היא של בית הדין הרבני באשדוד.

ח. ולגוף פסק הדין

חומר הראיות תומך במסקנה בדבר אייחוד המערערות, מכל מקום אין בו די להתיר נישואין לכתחילה ללא גט

לאחר שצ'חנו את משוכות הסמכות העניינית והמקומית, לעניין המותב שידון בבירור יהדותה של [ש'], נעיין בטענות שטוענות המערערות לגופו של פסק הדין.

כאמור, המערערות טוענות שבית הדין שגה כאשר פסק על פי הממצאים שלפניו שהאישה אמה ואחותה אינן יהודיות עד כדי ביטול נישואיהן של האישה ואחותה לבעליהן.

דעתנו היא שדי בחומר שבתיק כדי לקבוע שהאישה, אימה ואחותה הן ספק יהודיות, ואפשר שאף ספק הקרוב לוודאי – שאין הן יהודיות – הוא. אך פסיקה מרחיקת לכת כל כך, שכולן נוכריות גמורות על בסיס הודאת האם, עד כדי התרת נישואין של שתי נשים שהוחזקו נשואות כדמו"י בלא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גט, כאשר אחת מהן אף לא הופיעה כלל בפני בית הדין, וכל זאת בפסק דין של דיין יחיד, אינה מתקבלת על הדעת. וצריכה להיעשות בפני הרכב מלא של בית הדין כמו שנעשה לגבי ההחלטה בתביעת הגירושין של [ש'].

אף שהודאת האם והזיוף המוכח בתעודת הלידה מבססים אומדנה גמורה שאכן מדובר ברמייה, על בסיס אומדנה – אפילו 'אומדנא דמוכח' – אין מתירים איסור אשת איש. כמו שכתבו הפוסקים (באבן העזר ריש סימן מב).

הודאת האם כשלעצמה היא חסרת תוקף הלכתי כמו שפסק השולחן ערוך (אבן העזר סימן ד סעיף כט):

אשת איש שאומרת על העובר שאינו מבעלה – אינה נאמנת לפוסלו [...] אבל האב שאומר על העובר שאינו ממנו או על אחד מבניו שאינו בנו – נאמן לפוסלו.

וטעמא דמילתא הוא דדין 'כיר' נאמר באב ולא באם כדאיתא בקידושין (עד, א) ובשאר מקומות. במקרה כגון דין אף האב לא היה נאמן כדאיתא ביבמות (מז, א):

מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה, ואמר לו: "נתגיירתי ביני לבין עצמי". אמר ליה רבי יהודה: "יש לך עדים?" אמר ליה: "לאו". יש לך בנים? אמר ליה: "הן". אמר ליה: "נאמן אתה לפסול את עצמך, ואי אתה נאמן לפסול את בניך" [...] רבינא אמר: הכי קאמר ליה: "יש לך בנים?" "הן". "יש לך בני בנים?" "הן". אמר ליה: "נאמן אתה לפסול בניך ואי אתה נאמן לפסול בני בניך" [...]

וכמו שפסק השולחן ערוך (אבן העזר שם סעיף ל):

האומר על עצמו שהוא ממזר, נאמן לאסור עצמו בבית ישראל ואסור בממזרת עד שיודע ודאי שהוא ממזר, ובנו כמוהו. ואם יש לו בני בנים, אינו נאמן לפסול אלא לעצמו.

כלומר שאינו נאמן לפסול את בניו לאחר שנולדו להם ילדים, וקל וחומר באם שאינה נאמנת כלל לפסול את ילדיה. וגם כלפי עצמה היא נאמנת רק לחומרא כדין 'שוויא אנפשיא חתיכה דאיסורא' וכדאיתא בנושאי כלים (שם).

חובתנו להדגיש כי כל הטענות הנטענות בכתב הערעור כראיות ליהדותן של המערערות, אין בהן אפילו כדי בדל של ראיה להוכיח את יהדות המערערות, כידוע לכל מי שעוסק בעניינים אלו:

הרישום במרשם האוכלוסין אינו מהווה ראיה אף לכאורה לנכונות הדברים, ובפרט במקום שעולה חשש כבד שהרישום נעשה על סמך הצגת מסמך מזויף;

השם [ר'] הינו שם ניטרלי ושימש הן אצל יהודים והן אצל נוכרים;

אין ספק שמי שגדלה [בכרית המועצות] בבית של אב נוכרי (היינו [פלונית], אף לדבריה) – אין לה ידע כלשהו בענייני יהדות. אם אכן יש ידע כלשהו למערערות בעניינים אלו, הידיעות שהן יודעות הן בעקבות מגוריהם במדינת היהודים ובחברה יהודית ונישואיהן לבעלים יהודים במדינת ישראל. וברור שדבר זה אינו יכול להיות ראיה כלשהי ליהדותן. ואין כאן מקום להאריך ולפרט הדברים.

תעודתה של [אלמונית] שנמצאה מזויפת יש בה די כדי לתת החלטה, שאין ראיה כלשהי ליהדותה ואדרבה יש ראיה לשלילת היהדות, שהרי ברור שבתעודה המקורית היה רשום לאומה של [ר'] אימה של [פלונית] נוכרייה ולכן זייפו ושינו ליהודייה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אכן עדיין יש מקום לדחוק ולומר שדווקא לאומו של אביה הוא נוכרי ולכן נרשם לאום זה כלאומה, אך אימה אכן יהודייה. אך דבר זה לא נטען, אין ראייה להשערה זו, ואין ספק ש[פלונית] 'הוחזקה כפרנית' בטענתה לגבי לאום אביה ואימה, מלבד הודאתה המפורשת שהיא נוכרייה.

והנה ללא ראיות אין ספק דאזלינן אחר הרוב, ורוב הנמצאים שם [במדינות חבר העמים, אז – ברית המועצות] הרשומים בתעודותיהם נוכרים הם נוכרים, ובפרט באזור שבו נולדה וכפי שנכתב בחוות דעת מברר היהדות.

אך עדיין אף שקרוב לוודאי שהיא נוכרית אין ראייה המוכיחה ללא ספק עובדה זו, ולכן על כל פנים אין להתיר לכתחילה מי שנישא כדת משה וישראל ללא גט פיטורין.

התרת הנישואין – בבית הדין וללא צורך בפרוצדורה של חוק השיפוט בענייני התרת נישואין
והנה בנידון דידן הבת [ש'] ו[ל'] בעלה אינם צריכים התרה על פי הפרוצדורה של חוק התרת נישואין שהרי ממה נפשך: אם הם אכן יהודים נישואיהם הם על פי דין תורה וגם על פי חוק [והסמכות להתרתם – בבית הדין], ואם אין הם יהודים נישואיהם אינם נישואין על פי דין תורה וממילא [כיוון שלא נישאו אזרחית אלא אך בארץ ובנישואין כדת משה וישראל] אין הם נשואים גם על פי חוק, ואין הם צריכים התרה כלל על פי חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים וסמכות בין-לאומית, התשכ"ט – 1969), וכמו שנכתב בעבר בתיק בית הדין הרבני האזורי נתניה 972321/1, ובמקרים נוספים.

היישום: התרת הנישואים בגט כדי לצאת ידי כל חשש ופסק דין – חלף תעודת גירושין – למניעת מכשול

לפני הוצאת פסק הדין עיינו בתיק בית הדין האזורי באשדוד וראינו שאכן לפני ימים מספר, ביום ב' במרחשוון תשע"ט (11.10.18) הוציא בית הדין האזורי את ההחלטה דלהלן:

לאחר עיון נוסף בתיק ובהתייעצות עם דיינים וחוקרי היהדות מחליט בית הדין בזאת כי:

על אף שבתיק זה ישנן אמירות לא אמינות ואין כל ראייה ליהדות אם האם (וכאשר אבי האם לכל הדעות היה נוכרי) ונראה כי אם המבקשת נוכרייה גמורה, מכל מקום מפאת חומר האיסור של אשת איש יש לערוך גט למבקשת הגב' [ש'] מבעלה מר [ל'], שכמובן לא יהווה ראייה כלל ליהדותה, ויסודר רק כדי לצאת מידי חשש רחוק וזניח ביותר.

לאור האמור, על מזכירות בית הדין לזמן את המבקשת לסידור גט. אך הצו לעיכוב הנישואין שהוצא כנגד המבקשת [ונגד בני משפחתה] יישאר על כנו.

וכתורה עשה וכן ראוי לעשות.

אומנם בנסיבות העניין, מאחר שהאישה לא נמנעה מלהשתמש בתעודה מזויפת, ולפי מה שכתבנו כמעט ודאי שהמבקשת נוכרייה – אין להוציא תעודת גירושין כמקובל בגירושין בין בני זוג יהודים, מפני שיש מקרים (ובעיקר בחו"ל) שרבנים מסתמכים על תעודה זו כראיה ליהדות, אף ללא הצגת 'מעשה בית דין'. לפיכך יש להוציא פסק דין המתיר את נישואי הצדדים (אם אכן היו נישואין), ובו יירשם שפסק דין זה ישמש תחליף תעודת גירושין. פסק דין זה יסדיר מעמדם של הצדדים ולא תוכל לצאת ממנו תקלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

העברת העניין לעיון בית הדין שאישר את יהדותה של [פלונית]

עם זאת לגבי בירור יהדותה של [פלונית] יש לפעול על פי סעיף 14 לתקנות בירור יהדות ולהעביר התיק לקבלת עמדתו של בית הדין בטבריה בראשות הגר"ח בזק. בית הדין הנ"ל מוסמך לדון בעניין קביעת יהדותה של [פלונית] על פי תקנות בירור יהדות, ומשכך חובה לשמוע עמדתו של בית הדין שנתן את ההחלטה הראשונה – אם עדיין עומד בית הדין בטבריה על דעתו בפסק הדין שניתן על ידו בעבר.

מקרים דומים הונחו בפנינו בשכתנו כדיינים בבתי הדין האזוריים. באחד המקרים הוכרע בפסק הדין לשלול יהדות בניגוד לפסק דין שנתן מותב בית הדין בחיפה שנים רבות לפני כן, לאחר כתיבת פסק הדין נשלח פסק הדין לעיונו של הרה"ג אברהם שרמן (דיין בית הדין הגדול כתוארו אז) – אחד מחברי ההרכב שקבע יהדות במקרה זה (שני חברי ההרכב האחרים כבר נלקחו לבית עולמם). בתגובה שלח לנו הרב שרמן את המכתב דלהלן:

נתקבלה החלטת בית הדין האזורי בנתניה בה נתבקשתי להגיב על פסק הדין שבו בית הדין לא אישר את יהדותה של המבקשת, למרות שבפסק הדין שהוציא בית הדין הרבני בחיפה בתשמ"א, בהרכב בו השתתפתי על פי עדים שהופיעו בפנינו.

לאחר העיון בפסק דינו של כבוד הדיין בו ניתנו נימוקים מפורטים המתבססים על דרישות וחקירות של בית הדין עצמו, וכן על חוות דעת של המומחים ד"ר רייז והרב גורדון.

התבררו עובדות חדשות שלא היו בפנינו ובנסיבות אלו לא אמרין את הכלל "בית דין אחר בית דין לא דייקי", אינני מוצא כל סיבה או נימוק שיצדיק את התערבותי בפסק דין זה.

אומנם סמכותו של בית הדין בטבריה היא גם על פי האמור בתקנה קכ"ח לתקנות הדיון הקובעת: "חושש בית הדין שטעה בפסק דינו, יזמין את הצדדים לבירור נוסף, ובמקרה זה רשאי בית הדין לעכב את ביצוע פסק הדין עד לבירור."

במקרה שבפנינו ודאי התגלו עובדות חדשות המעוררות ספק שמא טעה בית הדין בפסק דינו. זכותו, ומשכך גם חובתו, של בית הדין לברר את הדברים לאשורם ולבדוק אם הוציא את פסק דינו הראשון כדין.

ט. יסוד סמכותו, זכותו וחובתו של בית דין לעיין מחדש בפסק דינו ולשנות אם מצא שטעה בו והנה למה שכתבנו, תקנה קכ"ח לתקנות הדיון מאפשרת לבית הדין החושש שטעה בפסק דינו, לבחון הדברים מחדש, מאפשרת ולא מחייבת.

בחינת הדברים יכולה להיות גם על פי פניית אחד מבעלי הדין לעיון נוסף בפסק דינו של בית הדין לאור עובדות חדשות שהתגלו, וכאמור בתקנה קכ"ט לתקנות הדיון: "(1) בעל דין זכאי בכל זמן לבקש דיון מחדש מבית הדין שדן בעיינו על סמך טענות עובדתיות או ראיות חדשות שלא היו ידועות לו בדיון הקודם."

אך דבר זה אינו שייך לנידון דידן, שהרי המערערת אינה רוצה שבית הדין בטבריה יחזור ויעיין בפסק דינו, שהרי החלטתו מקובלת עליה.

עם זאת, הנחיה 14 להנחיות בירור יהדות מורה להעביר את ההחלטה החדשה לעיון בית הדין שנתן החלטה סותרת בעבר, כדי שיבחן את החלטתו ויחליט אם הוא עומד בדעתו הקודמת או

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משנה עמדתו. הנחיות אלו עודפות על האמור בתקנה קכ"ח, שהרי תקנה זו מאפשרת לבית הדין אך אינה מחייבת אותו לעיין מחדש בפסק דינו. לעומת זאת הנחיות בירור יהדות מורות להעביר את התיק לבית הדין שנתן החלטה סותרת, כדי שיעיין בהחלטתו ויחזור ויקבע עמדתו, ואין הן משאירות את הצורך בעיון לשיקול דעתו.

טעמו של דבר הוא מפני שאין אפשרות של קביעת יהדות למבקש במקרה שנשללה יהדותו של קרובו מן האם, שהרי ברור שהאמת היא באחד משני פנים – האם יהודייה או לא יהודייה – ושני פסקי הדין אינם יכולים לדור בכפיפה אחת. במקרה זה, כשברור שאחד מפסקי הדין ניתן בטעות, חובה על בתי הדין שנתנו את ההחלטה לבדוק מחדש את פסקי דיניהם, כדי להגיע לבירור האמת. מעתה אם אחד מבתי הדין יחזור בו ויקבע שטעה בפסק דינו, החלטתו תשונה. אך גם אם לא יחזור בו, מכיוון שוודאי הייתה טעות באחד מפסקי הדין, נקבע מנגנון של בית הדין המיוחד לבירור יהדות שהוא שיכריע, שהרי אי אפשר להשאיר את הדין חלוק.

תקנות קכ"ח וקכ"ט והנחיה 14 לבירורי יהדות בנויות על העיקרון שבדין תורה אין את העיקרון של 'סופיות הדיון'. אם יתברר שבית הדין טעה, חובת בית הדין לחזור בו ולהוציא הדין לאמיתו.

מקורה של תקנה קכ"ח הוא בגמרא בשבועות (ל, ב): "תנו רבנן: מנין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו? תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'."

וברש"י (שם):

לא יעשה סניגרון לדבריו – אם דן דין ולבו נוקפו לומר שהוא טועה לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם שהוא בוש לחזור אלא לכל צדדים יחזור להוציא דין לאמיתו.

ובמאירי (שם): "ראה הדיין שיצאה שגגה מפיו והכיר בשגגתו לא יעשה לה סניגור – רוצה לומר שיחזקנה בראיות ובפלפולין אלא יחזור למה שלבו נוטה שהוא אמת."

ונפסק להלכה בשולחן ערוך (חושן משפט סימן יז סעיף ח):

דיין שדן דין ולבו נוקפו (פירוש: מכהו ונחבט בקרבו) לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם, שהוא בוש לחזור, אלא לכל הצדדים יחזור להוציא הדין לאמתו.

מקורה של תקנה קכ"ט הוא בגמרא בסנהדרין (לא, א): "כל זמן שמביא ראיה – סותר את הדין." וכן נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כ): "מי שנתחייב בבית דין והביא עדים או ראיה לזכותו – סותר הדין וחוזר. אף על פי שכבר נגמר ואפילו אם פרע כבר, כל זמן שהוא מביא ראיה, סותר."

ועוד בשולחן ערוך (חושן משפט סימן כה סעיף א):

כל דיין שדן דיני ממונות וטעה: אם טעה בדברים הגלויים והידועים, כגון דינים המפורשים במשנה או בגמרא או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודנין אותו כהלכה.

מכיוון שהתברר שטעה וכיוון שחובת בית הדין להוציא הדין לאמיתו, חובה על הדיין לסתור את דינו ולדון כהלכה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

סתירת הדין במסגרת 'עיון מחדש' – בטעות בעובדות או 'בדבר משנה' בלבד ולא בטעות בשיקול הדעת כבערעור

ונראה שהאפשרות לסתירת הדין היא רק במקום שהדבר אפשרי על פי דין תורה, דהיינו שטעה בדבר משנה, או טעות בעובדות, דהווי כטעה בדבר משנה שהרי פסיקת ההלכה בנויה על שני אדנים – ידיעת המציאות וידיעת ההלכה וכביאורו הידוע של הגר"א (אדרת אליהו סוף פרשת ראה ותחילת פרשת משפטים) לדברי הגמרא בסנהדרין (ז, ב), ועיין עוד בדברי הנודע ביהודה (אבן העזר מהדורא תניינא סימן קכח). אך בבית דין שטעה בשיקול הדעת, שאין אפשרות לדיין לחזור בו, גם בית הדין לא יוכל לחזור בו, שהרי מקור התקנה הוא דינא דגמרא ופסק השולחן ערוך ואין להרחיבה מעבר למה שפסקו הפוסקים, ולא אמרינן "אדעתא דהכי קיבלו עליהם הבאים לדון", שהרי אין בתקנה אלא מה שניתן לחזור בו על פי דין תורה ואדעתא דהכי באו לדון לפני בית הדין, ואין זה דומה ליכולת בית הדין הגדול לסתור את הדין שקבלת הצדדים והציבור היא לקבל את פסק דינו של בית הדין לערעורים, אם יסתור את פסק דינו של בית הדין האזורי, ואין כאן מקום להאריך.

י. הליכי 'עיון מחדש' וסתירת הדין כשהרכב בית הדין השתנה

והנה תקנות קכ"ח וקכ"ט מדברות על 'בית דין' שטעה – שיכול וחייב הוא לסתור את דינו, וההרכב שפסק תחילה הוא שידון בעניין זה במקום שהתמלאו התנאים כאמור לעיל.

אך יש לעיין מה תהיה ההתנהלות במקרים שהרכב בית הדין המקורי השתנה וחלק מהדיינים או כולם מכהנים במקום אחר. ונראה לומר שבמקרים בהם עדיין אחד מהדיינים שנתן את פסק הדין מכהן באותו מקום, מן הראוי שההרכב בו הוא מכהן, יעיין ויקבע אם יש מקום לסתור הדין. אך במקום שבו כל דייני ההרכב שנתן את פסק הדין מכהנים במקומות אחרים אין טעם ואין היגיון שדווקא הרכב אחר באותו בית דין יעיין בדין ויסתורנו.

ונראה שמכיוון שלכתחילה דבר זה הוא חובת הדיין וכלשון השולחן ערוך (בסימן יז ובסימן כה), יש להעביר העיון מחדש לאחד מהדיינים שנתן את ההחלטה (במקרה שכזה ראוי לבחון אם לא ניתן להחזיר הדבר לעיון כל הדיינים שנתנו את פסק הדין ולהחיות ההרכב זמנית, לצורך עיון בסתירת דינם), לפעמים ובמקרים שכאלו, אולי יש להעדיף להעביר התיק לעיונו של אחד מהדיינים נותני פסק הדין, אף אם הוא מכהן כדיין במקום אחר, ובפרט במקרים שדיין זה הוא שכתב את הנימוקים והדיינים האחרים הצטרפו לדעתו (ואפילו אם אחד מדייני ההרכב המקורי עדיין מכהן באותו בית דין), ונראה שהדבר תלוי בשיקול דעת וחייב להישקל בכל עניין לגופו, ואין כאן מקומו.

אך צריך לברר איך תהיה ההתנהלות במקרים שהרכב בית הדין אינו קיים, בין שהדיינים אינם עוד חלק ממערכת בתי הדין כגון שיצאו לגמלאות ובין שנלקחו לבית עולמם – אז יש לעיין אם אפשר לסתור את הדין על ידי הרכב דיינים אחר, ואם כן – מיהו בית הדין שיעשה כן.

נראה לכאורה שהדבר תלוי בשאלה אם פסק הדין שנתן בית הדין נחשב פסק שנתן בית הדין האזורי הנמצא במקום זה כתוארו 'בית הדין של מקום פלוני', שאז יובא פסק הדין לעיון בית הדין במקום פלוני שעליו מוטל להעמיד המשפט במקומו, או שפסק הדין הוא פסק דינם של הדיינים שישבו בפועל בדין ונתנו את פסק הדין. בחינת דבר זה תקבע למי היכולת לסתור את פסק הדין. ונראה להביא ראיה להאי דינא ממה ששנינו בהוריות (ג, א–ב):

איבעיא להו: הוורו בית דין שחלב מותר ועשו מיעוט הקהל, ומת אותו בית דין ועמד בית דין אחר, וחזרו והוורו ועשו מיעוט אחר? אליבא דמאן דאמר "בית דין מייתי" [מביאים חטאת על טעותם שהכשילה את הציבור] לא תיבעי לך –

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דהא ליתנהו, אלא כי תיבעי לך – אליבא דמאן דאמר "צבור מייתי" מאי? צבור הא קאי, או דלמא [ידיעה] דההוא בית דין דהורו בעינן? תיקו.

מבואר מדברי הגמרא דלמאן דאמר "בית דין מייתי" (ומיירי בסנהדרין הגדולה), החיוב חל על דייני בית הדין ולא על התואר של בית הדין ולכן לא יביאו קרבן, משמע שההוראה מתייחסת ליחידים הדיינים ולכן למאן דאמר "בית דין מייתי" מכיוון שהדיינים לא יכולים להביא קרבן אין זה מוטל על הדיינים העומדים במקומם. ואף שיש לומר דהיינו דווקא לעניין חיוב קרבן, אך פשט הדברים משמע שההוראה מתייחסת לדיינים עצמם שהורו [וכאמור שם אם למאן דאמר "צבור מייתי" שטעמו משום שהציבור קיים, אבל אם חיובו תלוי בחזרה מן ההוראה וידיעה כי טעות היא "ידיעה דההוא בית דין דהורו בעינן" וכדלקמן].

ויש לעיין מה יהיה הדין אם מת אחד מהדיינים [טרם שחטא הציבור ונודעה טעותם והתחייבו קרבן, שלא כגמרא בדף ו, המובאת להלן, שעוסקת במת לאחר מכן וכדלהלן] אם בכהאי גוונא יתחייבו שאר הדיינים המורים ואולי גם מי שצורף לבית הדין כל עוד לא שינו את ההוראה, אך על כל פנים משמע שהדין וההוראה מתייחסים ליחידים הדיינים שהורו ולא למוסד שהורה דהיינו בית הדין הגדול.

ועיין עוד שם (ו, א):

תנו רבנן: מת אחד מן הצבור – חייבין, אחד מבית דין – פטורין. מאן תנא? אמר רב חסדא אמר רבי זירא אמר רב ירמיה אמר רב: רבי מאיר היא, דאמר: בית דין מביאים ולא צבור, הלכך מת אחד מן הצבור חייבין דהא קאים כוליה בית דין, מת אחד מבית דין פטורין דהויה לה חטאת שמת אחד מן השותפין, ומשום הכי פטורין.

וברש"י שם:

מת אחד מן בית דין – והויה ליה חטאת שמת אחד מן השותפין דהויה כמתו מקצת בעליה ולא קרבה. הא דאיכרי להו 'שותפין' לא משום דחטאת של שותפין דעלמא קרבה, דאין שנים מביאין קרבן, אלא האי דאיכרי להו שותפין משום דלא מצי קרי להו 'צבור' דהא לאו צבור נינהו הלכך קרי להו שותפין.

מבואר מדברי הגמרא ששם 'ציבור' אינו פוקע, דהוא שם עצמי, וגם אם מתו יחידים שם התואר ציבור נשאר על החיים. ולמאן דאמר "צבור מייתי" הציבור יביא קרבן. אומנם לגבי בית דין הבאת הקרבן אינה של 'בית הדין' דאין עליהם שם תואר שאינו פוקע, אלא ההוראה מתייחסת לדיינים ולכן קרי להו שותפים בקרבן חטאת, ואם מת אחד מהם אינם מביאים. ועיין ברש"י דלא הוה ככל שותפין, אלא שאין להם שם תואר של בית דין דאילו החובה הייתה על ה'מוסד' הקרוי בית דין – לא היו נפטרים.

גם מכאן מוכח שההוראה והפסיקה מתייחסת לדיינים שפסקו והורו. והא דשנו (בדף ג, א כנ"ל) "מת אותו בית דין" – ומשמע דווקא בית הדין כולו אבל אם אחד מהם מת עדיין הוראתם קיימת – הוא משום דהתם מיירי בהא דבעינן שיעשו רוב ציבור על פי הוראת בית דין, שאז חל החיוב על בית הדין בעת שעברו רוב ציבור ולפני כן אין חיוב חטאת, ולכן לא שייך התם "מת אחד מהשותפין", דעדיין לא הגיעה עת החיוב וכל עוד רוב בית הדין קיים ההוראה מתייחסת לכולם, ולפיכך כשיעשו רוב הציבור חל החיוב על הציבור או על הסנהדרין המכהנת באותה עת [כאמור שיש לעיין אם יתחייבו הדיינים שנותרו או אף מי שצורפו בינתיים לבית הדין]. מה שאין כן בסוגיית הגמרא (בדף ו) שחטאו רוב ציבור וחל חיוב על דייני בית הדין להביא קרבן ומת אחד מהם, דאז הווי כשותפין בקרבן שמת אחד מהם, ואין כאן המקום לפלפל בסוגיית הגמרא.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כל פנים מוכח שההוראה והפסיקה מתייחסת ליחידה הדיינים, ואם מתו הרי הם כמי שאינם: חדא דפשיטא לה לגמרא דלמאן דאמר בית דין מביאין לא יביאו, ועוד דקרי להו "מת אחד מהשותפין", ועוד [אף למאן דאמר ציבור מביאין] דאי תימא שההוראה היא של ה'מוסד' הקרוי 'בית דין' מאי אכפת לן שמתו [דאמרינן שמא "ידיעה דההוא בית דין דהורו בעינן"] – הרי הוראת בית הדין קיימת כל עוד לא בוטלה ומדוע לא יתחייבו אם עשו רוב ציבור? ועל כורחך שההוראה והפסיקה מתייחסת ליחידה הדיינים, הם המורים והם שיכולים לחזור.

ויש לומר דאולי זהו הספק של הגמרא (בהוריות ג, ב) שהזכרנו לעיל למאן דאמר ציבור מייתי "או דלמא [ידיעה] דההוא בית דין דהורו בעינן", שבדיינים תליא מילתא. ואם לא נודעה הטעות לבית דין שהורה, ולא חזרו בהן, לא נאמר הדין שמביאין פר. וכאן, הרי דייני בית הדין הראשון כבר מתו, ולעולם לא ייודע להם שטעו, ולפיכך אין מביאין פר, דמכיוון שהתנאי להבאת פר העלם דבר של ציבור הוא שידעו בית דין שטעו ואין בית דין אחר יכול לקבוע שטעו וממילא לא התמלא התנאי שביטלו הוראתם, וכך פירש את הדברים הרש"ש (יומא פ, ב):

[...] כתיב "ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" – אין לך אלא שופט שבימך (סוף פרק ב דראש השנה) ונ"ל דזהו דאמרינן בהוריות (ג ריש ע"ב) "או דלמא ידיעה דההוא בית דין דהורו בעינן" ורוצה לומר: כיון דהם לא חזרו קרינן בהו "ואל השופט" כו' "בימים ההם".

ומעתה לכאורה הוא הדין בנידון דידן דפסיקה של בית דין מתייחסת לדיינים שהוציאו את פסק הדין ורק הם הדיינים שיכולים לחזור בהם כפי שנכתב בתקנות. וממילא אם בית הדין שנתנו את פסק הדין אינם יכולים לחזור בהם מפסק דינם לא יתאפשר אף לבית דין אחר לפעול ולבטל את פסק דין זה, בהתאם לתקנות אלו.

יא. מהות החובה לתקן פסק דין מוטעה וחלותה על בית דין חליפי אם בית הדין הראשון אינו יכול לשוב ולבחון את הדברים

אומנם נראה שאף שלכתחילה החובה לבטל את הטעות מוטלת על בית הדין שפסק, לא יעלה על הדעת שאם אכן נפלה טעות בפסק הדין, נוכל להשאיר את פסק הדין המוטעה על מכוננו, שהרי הטעם שניתן לבית הדין לחזור בו מפסק דינו הוא מפני שחובתנו לדון דין אמת לאמיתו ואם נודע או התעורר ספק שחלה טעות, חובה להוציא את האמת לאור. אם כן, מדוע יקופח מי שנעשה עוול בדינו, אם בית הדין שפסק אינו קיים יותר?

ולא מיבעיא לגבי הדברים האמורים בתקנה קכ"ט, שאם התגלו עובדות חדשות – זכות מי שיצא חייב בדין להביא עדים וראיות חדשות, אלא גם לגבי האמור בתקנה קכ"ח, אם התעורר לבית דין אחר ספק לגבי נכונות פסק דין, בטעות שאפשר ושחובה על בית דין לתקנה – מדוע לא יתוקן העוול במקרה זה על ידי מי שרשאי על פי דין ועל פי חוק לתקן את העוול?

ואין להביא ראיה לדבר מפר העלם דבר של ציבור (כנ"ל), דשאני התם שחובת הבאת הקרבן היא על הדיינים שהורו או על הציבור כשנודעה לדיינים שגגתם, והתם לא נודעה. אומנם לעניין סתירת הדין, דבר זה הוא זכותו של בעל הדין שיתוקן העוול שנעשה לו (אם נעשה), ואין בעובדה שבית הדין שטעה (אם טעה) אינו קיים, כדי למנוע את הוצאת האמת לאור.

במקרה שכזה חובה על כל מי שיודע שנפלה טעות להודיע ולהתריע על הטעות כדי להוציא האמת לאור. וכמו שכתב הרא"ש בתשובה (כלל צט סימן ו): "ומצוה לומר לשמעון דאינו מחוייב להרחיק, דהשבת אבדה היא כי טעו בדבר משנה וחוזר הדין."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דברי הרא"ש הובאו בטור (חושן משפט סימן קנד) וגם בשו"ת מהרשד"ם (חלק חושן משפט סימן מ) הכריע כדבריו:

כי מן הדין על הדין ועל האמת אין ראוי להשגיח ולחוש לשום דבר, שכבר כתב הרא"ש והביאו בנו הטור בחושן משפט סימן קנ"ד שמצוה להודיע למי שחושב היותו מחוייב בדבר אחד, להודיעו הדבר שהוא פטור, ונכנס זה במצות השבת אבדה.

ועיין עוד בשו"ת מהרשד"ם (סימן רסז) שכתב:

ה' יודע והוא עד כמה קשה בעיני להשיב על עניין דין שבין אדם לחברו אם לא שיבואו ב' כתות יחד אם לא שבזה לא עצרתי כח כי לא בא מידי להשיב פני שואלי ריקם ועוד שנשמתי קצת על מה שכתב הרא"ש, והביאו בנו הטור – חושן משפט סימן קנ"ד, שכתב וזו לשונו: "ומצוה לו' לשמעון שאינו מחוייב להרחיק, דהשבת אבדה היא" כו' דמשמע קצת שאפילו בלא שאלה מצוה על היודע לומר לנזק דינו כדי להצילו.

דברי הרא"ש הובאו גם בפתחי תשובה (חושן משפט סימן יט ס"ק א), עיין שם מה שדן למי מותר לומר דבר זה ובאיזה אופן, ואין כאן מקומו.

ומכיוון דהוויא חובה, נראה דדבר זה מוטל על בית דין הקיים, שעליו מוטל להעמיד הדת על תילה וחובתו לתקן העוולות. וממילא גם התקנה האומרת שראה בית דין שטעה מדברת בין בבית דין עצמו שפסק בין בבית דין אחר, דהרי זיל בתר טעמא, שמאותה סיבה שבית הדין שפסק יכול להחזיר הדין הוא הדין שבית דין אחר יכול לבטל פסק הדין, והוא בא בנעליו של בית הדין שנתן את פסק הדין הראשון.

דבר זה, שקיום משפטי התורה מוטל על בית הדין הקיים, מבואר ברש"י (בבא מציעא צו, ב):

מעלו בית דין – של ישראל שבאותו דור, שכל תקנות משפט תלויה בהן, ועל ידיהן נוהגות חוקות המתוקנים לצבור מאז, והוי כמי שתקנו לו הם קנין זה, ונמצאו הם המקנין לנכסי הקדש והוציאום לחולין.

ועיין עוד ברש"י (גיטין לז, א): "רבן גמליאל ובית דינו – כלומר נשיאי ישראל שבכל דור ודור."

ולפי זה חובה זו מוטלת על בתי הדין בכל אתר ואתר להעמיד משפטי הדת. ומשכך, אם בית הדין שפסק לראשונה יוכל לחזור ולדון – ידון הוא מחדש, אך אם בית דין זה אינו קיים – חייב בית הדין שבאותו מקום או הרכב בית דין אחר שימונה על ידי נשיא בית הדין הגדול לדון בשינוי פסק הדין, בין ביוזמתו ובין על ידי פנייה אחרי שהתגלו עדויות וראיות חדשות. כאמור, דבר זה נכון כל עוד הרכב בית הדין שדן בדבר לא יכול עתה להורות ובתנאי שלא נודעה לנו דעתו, ברם אם כל העדויות והראיות היו בפני בית הדין הראשון שדן בדבר, ודאי אין רשות לבית דין אחר לבטל את פסק הדין שניתן, אלא על פי הכללים שנקבעו בחושן משפט (סימן כה).

יב. יישום הדברים ובסתירות או טעויות לכאורה שהתגלו בפסקי דין לביורר יהדות

והנה דברינו אמורים לגבי בית דין שהורה בעבר ועתה אין ביכולתו לחזור ולדון.

אומנם בנידון דידן, התגלתה סתירה בין הרכבים שונים של בתי הדין. והדבר קורה כיום לפעמים כשבית הדין מברר יהדות ומתגלה סתירה בין הכרעתו, לבין מה שהכריעו בתי הדין בשנות ה-90, כגון נידון דידן, בתקופה שבה הליכי ביורר היהדות לא נערכו בצורה האופטימלית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היישום במקרים השכיחים שבהם דייני ההרכב המקורי כבר אינם מכהנים בבתי הדין כמו שכתבנו לעיל, הצורך לבחינה מחדש של פסקי דין שניתנו בשנות ה-90 הועלה בפנינו בשבתנו כדיינים בבתי הדין האזוריים, עקב פניות לשכת מרשם האוכלוסין לעיין בהחלטות שנתנו בתי הדין בעבר, בעקבות מסמכים שהוצגו למשרד הפנים, ומנהגנו היה לעיין בדבר בהתאם לתקנה קכ"ח. במקרים אלו רוב הדיינים שנתנו החלטותיהם באותם בירורי היהדות אינם מכהנים כיום במערכת בתי הדין, ומשכך אין אפשרות להעביר את ההחלטה החדשה לעיון ההרכב המקורי שנתן ההחלטה הקודמת. כמו כן אין שום טעם להעביר ההחלטה לעיון הרכב אחר באותו אזור שבו ניתנה ההחלטה או במקום אחר, דמאי אולמיה דהרכב אחר מההרכב הנותן את ההחלטה החדשה? נראה לומר שבמקרה שכזה שבו אין אפשרות לעיון ומתן חוות דעת של ההרכב המקורי, יש להעמיד את פסק דינו של הרכב קמא על חזקתו וכדברי הגמרא (הוריות ג, ב) דדילמא בעינן חזרה של בית הדין שהורה את ההוראה. ומעתה הרי אף אם בית דין זה היה עומד על דעתו, הנחיה 14 (ה) להנחיות בירור יהדות קובעת להעביר התיק להרכב המיוחד לבירורי יהדות. ומעתה בכל מקרה דומה: אם בית הדין שנתן את ההחלטה המקורית אינו יכול לעיין בהחלטתו ולתת החלטה חוקית כיום, יש לראות את הדבר כאילו הועבר הדבר לעיונו של בית הדין ובית הדין לא חזר בו ולפיכך יש לפעול על פי הנחיה 14 להנחיות בירור יהדות ולהעביר ההכרעה להרכב המיוחד לבירורי יהדות.

היישום בנידוננו שבו אחד מדייני ההרכב המקורי עדיין מכהן בו לאור האמור יש להעביר החלטת בית הדין באשדוד לעיון בית הדין בטבריה בראשות הגר"ח בזק, בית הדין בטבריה ימשיך ההליך כפי שקובעת הנחיה 14 להנחיות בירור יהדות. מכיוון שרישומן לנישואין של שתי בנותיה של [פלונית] ניתן על פי החלטתו הקדומה של בית הדין בטבריה, על בית הדין בטבריה להתייחס בהחלטתו במפורש, גם לעניין זה.

ג. חומרתם של זיוף מסמכים ושל עלייה ארצה כיהודי וקבלת אישור יהדות על פיהם בשולי הדברים, אך כעניין הרחוק מלהיות שולי, אנו רואים לנכון להוסיף ולהבהיר: בתיק שלפנינו קיימות ראיות ממשיות לכאורה כי העלייה לארץ ואישור היהדות שקיבלה אם המבקשת, [פלונית], הושגו על ידי הטעיית משרד הפנים והטעיית בית הדין הרבני. אם כך ייקבע באופן סופי בהליך שיתקיים בהתאם להנחייתנו בפסק דין זה, אזי האם [פלונית] היא מאלה שאינם זכאים לגור במדינת ישראל, ודינה כדין המסתננים החוצים את גבולות המדינה שלא על פי חוק וכדינם של מזייפי דרכונים ושל הבאים באשרת תיירים ונשאים בארץ שלא כדין.

אולם המקרה שלפנינו עלול להתברר כחמור אף יותר:

כניסה בזהות מזויפת של יהודי משמעה קבלת מעמד אוטומטי בישראל וקבלת תקציבים על חשבון משלם המיסים, ומעל הכול פגיעה בציפור הנפש של רבים מאזרחי ישראל ששרדו אלפי שנות גלות הבאים למדינת היהודים ועל ידי תרמית מוצאים עצמם כנשואים ללא יהודים באישור הגוף המוסמך והאמון במדינת ישראל על יהדותו של אדם.

אין מדינה מתוקנת שלא תזדעזע ממתן אישור לעסוק ברפואה, דרך משל, למי שמגיש אישור שהוא רופא מוסמך, כשיתברר שהאישור מזויף. האם גילוי שהתעודה מזויפת לאחר שנים רבות מקל את חומרת ההטעיה? נהפוך הוא: הנזק רק מחמיר, והענישה צריכה להיות בהתאם.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לדעתנו אדם המרמה את שלטונות המדינה ואת הערכאות המשפטיות שלה ומשיג דבר במרמה לא ראוי שיקבל סעד מערכאות המשפט במדינה. בחינת 'עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס'.

לפלא בעינינו אותה מגמה של גופים מסוימים שרואים כעניין עיקרי, עד כדי 'מסירות נפש', לעזור לפושעים ונוכלים ומגלגלים עיניים לשמיים כחסידי אומות העולם.

אף אם יש מקום שמדינת ישראל תשקול לפעול "במידת החסד" לגבי השארתם של הבנים של מבריחי הגבולות שלא כדין, שגדלו בארץ, מצד שני אין להתעלם מהאומרים לנהוג "במידת הדין", למען יידע כל זייפן ופושע שהוא חורץ את גורל משפחתו כולה לגירוש, ובוודאי את גירושו שלו, שהרי הכלל של 'לא יהא חוטא נשכר' חשוב ביותר לצורך הרתעה ומניעת שימוש באמצעים פסולים.

אבל אף אם מדינת ישראל תחליט להפעיל את מידת החסד, הדבר אפשרי רק לעניין זכות המגורים בארץ, אולם לעניין אישור היהדות, משהובהרה ההטעיה והתרמית חובתו של בית הדין להודיע בשער בת רבים את המצב לאשורו, ועל משרד הפנים לבדוק ולעדכן את טעותו, אף אם אין לבית הדין סמכות חוקית ישירה להורות לשנות סעיף הלאום והדת במרשם האוכלוסין.

לא ייתכן שמערכות המשפט והמדינה יתנו יד לרישום כוזב ומטעה בכיסוי ותוך שימוש לרעה בכלים משפטיים, על ידי רומסי החוק והמשפט, דבר המביא להמשך ההטעיה הציבורית שנעשתה כלפי המערכות האמונות על בירור האמת, ועידור מעשים דומים של אחרים בעתיד.

פסק דין

לאור האמור בית הדין קובע:

- א. לבית הדין הרבני באשדוד הסמכות לדון בבירור יהדותה של [ש].
- ב. פסק דינו של בית הדין באשדוד יוצג בפני בית הדין הרבני בטבריה כפי שקובעת הנחיה 14 להנחיות בירור יהדות.
- ג. המשך ההליך יהיה כפי שנקבע בהנחיה זו.
- ד. על בית הדין הרבני באשדוד בהרכבו המלא לתת הכרעתו בעניין הפקעת נישואיהם של [ש] ו[ל].
- ה. בכפוף לכל האמור, הערעור מתקבל.

פסק הדין מותר בפרסום לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.

ניתן ביום כ"ג במרחשוון התשע"ט (1.11.2018).

הרב שלמה שפירא

הרב א' אהרן כץ

הרב אליעזר איגרא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה